

DE MIJNWERKERSBONDEN IN 1944-1945: DRIE OUDE EN EEN NIEUWE

Dit artikel heeft een beperktere opzet dan de scriptie waaruit het is voortgekomen.¹ Het concentreert zich op de verhoudingen tussen de vier Nederlandse mijnwerkersbonden: de vóór 1940 toonaangevende Rooms-Katholieke Mijnwerkersbond, de mijnwerkersbonden aangesloten bij het NVV resp. het CNV, en de eind september 1944, kort na de bevrijding van Zuid-Limburg, opgerichte Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf. Deze laatste bond, die als zogenaamde eenheidsbond een alternatief wilde zijn voor de drie verzuilde bonden, maakte snel opgang. De vooroorlogse mijnwerkersbonden wisten niettemin, aanvankelijk met veel moeite, hun oude posities te herstellen; na de bevrijding van heel Nederland in mei 1945 gingen zij met succes in het offensief tegen de nieuwe bond. De strijd tussen deze exponenten van herstel en vernieuwing op vakbondsgebied wordt in dit artikel tot einde 1945 beschreven.

1. *De mijnwerkersbonden voor en in de Tweede Wereldoorlog*

De eerste vakorganisatie van arbeiders in de snel groeiende steenkolenmijnindustrie in Nederlands Zuid-Limburg (van 1.150 werknemers in 1900 tot 37.645 in 1930, verspreid over vier Staatsmijnen en acht particuliere mijnen) was de Algemene Bond van Christelijke Mijnwerkers, die in oktober 1907 werd opgericht.² Deze bond had oorspronkelijk een interconfessioneel karakter, maar bestond hoofdzakelijk uit katholieke autochtonen. Hij kreeg in 1909 concurrentie van de Algemene Nederlandse Mijnwerkersbond (ANMB), gevormd door sociaal-democraten, van wie velen uit het buitenland of uit het noorden van Nederland afkomstig waren. Met de oprichting van de Protestants-Christelijke Mijnwerkersbond (PCMB), voornamelijk bestaande uit protestantse noorderlingen, in 1919 was de verdeling van de

¹ De mijnwerkersbonden in bevrijd Zuid-Limburg (september 1944 tot het midden van 1945), in oktober 1974 gepresenteerd als doctoraalscriptie aan Prof. Dr A.F.Manning als hoofd van de afdeling Nieuwste Geschiedenis van de Katholieke Universiteit te Nijmegen. Sindsdien is belangrijk nieuw materiaal beschikbaar gekomen uit het ANMB-archief, archief 584 van het Sociaal Historisch Centrum te Maastricht (voortaan afgekort als SHC).

² Remigius Dieteren, *Mens en Mijn. Een halve eeuw strijd, groei en bloei van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond*, Heerlen 1953, p. 36 e.v. Dit boek, geschreven in de traditie van de katholieke arbeidersbeweging, bevat in een bijlage overzichten van de ledentallen van de diverse vakorganisaties van mijnwerkers van 1904-1941 en 1945-1953.

vakbeweging langs levensbeschouwelijke scheidlijnen praktisch een feit. Deze verzuiling werd in juni 1926 compleet door de omvorming van de Christelijke Mijnwerkersbond tot de Rooms Katholieke Mijnwerkersbond (RKMB).

De Christelijke (c.q. Rooms-Katholieke) Mijnwerkersbond was traditioneel de bond met de meeste leden. De tweede bond in ledental, de ANMB, bleef na 1926 steeds verder daarbij achter. Begin 1940 telde de RKMB liefst 79% van de georganiseerde mijnwerkers, wat overeenkwam met 34% van het totale aantal mijnarbeiders. Dat de sympathie van de ongeorganiseerde mijnwerkers voor de RKMB vrij gering was, bleek bij de algemene verkiezingen voor de commissies van het Algemeen Mijnwerkersfonds, die de ziekte- en pensioengelden beheerden. Vooral door toedoen van de ongeorganiseerden behaalde de ANMB in 1938 nog één commissiezetel meer dan de RKMB.

De Duitse bezetting in mei 1940 dwong de leiders van de mijnwerkersbonden kleur te bekennen. ANMB-voorzitter C. van de Bilt verklaarde zich in een open brief loyaal tegenover de bezetter, van wie hij kennelijk steun verwachtte voor een samensmelting van de bestaande bonden. De RKMB weigerde eind juli 1941 echter (evenals de PCMB) een nationaal-socialistische bewindvoerder te aanvaarden; op verzoek van het hoofdbestuur verlieten de leden en masse hun bond.³ Van de Bilt werd toen voorzitter van een op bevel van de bezetter gefuseerde mijnwerkersbond, met een lager aantal leden dan de ANMB alleen had geteld. Bij de oprichting van het Nederlands Arbeidsfront in mei 1942 staakte Van de Bilt zijn vakbondswerk, maar drie ANMB-hoofdbestuursleden (onder wie secretaris N. Kramer) gingen wel met die nationaal-socialistische organisatie in zee.

De meeste functionarissen van de RKMB vonden na juli 1941 werk in het mijnbedrijf. Slechts enkele van hen onderhielden daarnaast het contact met de vroegere afdelingsbestuurders of bleven rechtsbijstand verlenen aan oud-leden. RKMB-voorzitter J. Pelzer werd in 1943 op een zijspoor gezet; hij zou na de bevrijding worden opgevolgd door de 34-jarige Frans Dohmen, die pas sinds 1939 districtspropagandist was.

Het mijnbedrijf was voor de Duitsers een 'kriegswichtige' industrie van de eerste orde. Daarom lieten zij de mijndirecties meer personeel in dienst nemen en voerden zij (met moeite) extra werktijden, ook op zondagen, in.⁴

³ P.J. Kaanen, *Uit de dagen van verdrukking, bevrijding en vernieuwing. Verslag van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond 1940-1946*, Kerkrade z.j., p. 15. Het commentaar van Kaanen is doorgaans zo subjectief dat het uiterst omzichtig moet worden gebruikt.

⁴ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 7, 's Gravenhage 1976, p. 74-76.

Desondanks liep de productie van steenkolen na 1941 terug. Dit werd niet alleen door problemen met de materiaalvoorziening en door een sterke stijging van het ziekteverzuim veroorzaakt, maar ook door een trager werkt tempo. De mijnwerkers lieten zich niet meer zo opjagen als in de jaren dertig, toen het werkt tempo onder invloed van de voortdurende dreiging van ontslag hoog was opgevoerd. Daarbij speelde hun afkeer voor het Duitse regime een zekere, maar niet de enige rol.

2. De voorbereiding van een eenheidsbond van mijnwerkers door W. van Exter

Vóór 1940 ergerden vele mijnwerkers zich sterk aan de, bijna onophoudelijke, onderlinge strijd van de RKMB en de ANMB. De politiek van Van de Bilt deed ook een aantal leden van de ANMB twijfelen aan de zin van voortzetting van de strijd tegen de RKMB. Maar het was toch bovenal de gezamenlijke afkeer voor de Duitse bezetter, die katholieke, sociaal-democratische, protestantse en communistische mijnwerkers in de praktijk bij elkaar bracht. De massale deelname aan de april-mei staking van 1943⁵ stimuleerde het streven naar eenheid van alle werkers in het mijnbedrijf zeer: zó zou men eigenlijk na de oorlog samen voor zijn rechten moeten opkomen, dan kon men heel wat meer bereiken dan met de verdeeldheid van voor de oorlog!

Het was echter nog een onuitgemaakte zaak, welke organisatorische vorm er aan het verlangen naar eenheid moest worden gegeven. Al vanaf zijn oprichting streefde het NVV officieel naar één algemene vakbeweging, maar hoezeer dit streven in ANMB-kring was gedegenereerd, toonde het bestuur Van de Bilt in zijn naar collaboratie riekende houding tegenover de Duitsers. Dán hadden de communisten meer recht van spreken, omdat zij zich, zeker na 1935, consequent inzetten voor eenheid van de vakbeweging. Bovendien waren de communisten in de oorlog ondergronds goed georganiseerd, ofschoon hun Zuidlimburgse groep rond het blad *De Vonk* einde 1942 werd opgerold.⁶ De CPN-leiding belastte toen de Amsterdammer Wim van Exter, een man met grote ervaring in de syndicalistische en communisti-

⁵ P.J. Bouman, *De april-mei-stakingen van 1943*, 's Gravenhage 1950, p. 120-126.

⁶ Het vervolg van deze paragraaf is grotendeels gebaseerd op een interview met W. van Exter op 4 februari 1974. Zie ook: Ger Harmsen en Leo Noordegraaf, *Het ontstaan van de Eenheids Vak Centrale*, in: *Te Elfder Ure*, 14 (1973), p. 806-807, en Pieter van Lierop, *Kommunisten in bevrijd Zuid-Nederland: 'voor één socialistische partij!' (september 1944-juli 1945)*, Amsterdam 1984, p. 10-12.

sche beweging, met het partijwerk in Limburg. Voor de 37-jarige Van Exter was de mijnstreek geen onbekend terrein, omdat hij daar al in de jaren dertig werkzaam was geweest als functionaris van de Rode Vakverenigings-Oppositie, onder andere voor de verspreiding van het blad *De Mijnlamp*. Hij dook nu onder bij de communist H. Groesz uit Treebeek-Heerlen.

Van Exter zette in het begin van 1943, met overwegend niet-communisten, een nieuwe groep op rond het blad 'Glück Auf! Orgaan voor Vrijheidsstrijders in Zuid-Limburg', dat de belangrijkste artikelen uit de illegale 'Waarheid' overnam. In 'Glück Auf!' werd aandacht besteed aan brochures als 'Om Neerland's Toekomst', waarin de communist Jan Postma duidelijk stelde: 'Wij hopen vurig, dat na de oorlog eenheidsvakbeweging tot stand komt, waarin plaats is voor alle arbeiders, ongeacht hun godsdienstige of politieke richting'. In 'De Waarheid. Editie voor de mijnstreek', zoals 'Glück Auf!' in januari 1944 kwam te heten, werd de propaganda voor eenheidsvakbeweging voortgezet.

Naast ondergrondse bladen van verschillende richting als *De Waarheid*, *Het Parool*, *Je Maintiendrai* en *Christofoor* bestond er behoefte aan een orgaan, dat zich op het standpunt van alle mijnwerkers als mijnwerker stelde. Hierin voorzag het 'Propagandablad voor de Vakbond in het mijnbedrijf', dat voor het eerst in mei 1943 zou zijn verschenen. Aan 'De Vakbond' werkten, naast Van Exter, leden van de verschillende vooroorlogse mijnwerkersbonden mee, onder andere B. Beverwijk, J.J. Kramer en Silliakus sr. van de oude ANMB. 'De Vakbond' besteedde vooral aandacht aan de arbeidsverhoudingen in het mijnbedrijf, die na de oorlog door één onverdeelde vakbeweging verbeterd zouden moeten worden. Dit denkbeeld scheen aan te slaan bij mijnwerkers van alle richtingen. Uit het enige bewaard gebleven nummer van 'De Vakbond' d.d. 5 augustus 1944, blijkt dat reeds gekozen was voor 'één vakbond voor de gehele mijnindustrie; één bond waarin voor alle werkers in het mijnbedrijf plaats zal zijn; één bond die door zijn optreden de belangen van alle mijnwerkers behartigen kan en behartigen zal'. Van Exter werkte vooral in de zomer van 1944 hard aan de praktische voorbereiding van zo'n vakbond.

3. De oprichting van de eenheidsbond van mijnwerkers (ABWM)

Het eenheidsstreven dat sterk aan de dag trad na de bevrijding van de mijnstreek door geallieerde troepen omstreeks 17 september 1944, leidde binnen korte tijd tot de oprichting van de Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf, de eerste eenheidsbond in bevrijd Nederland. Volgens de officiële lezing is de ABWM al op 23 september opgericht, maar in feite is

het een week later gebeurd in het beambtencasino van de Staatsmijnen te Treebeek-Heerlen.⁷

Tot de oprichting opereerden de voorstanders van een eenheidsbond in verschillende groepen, ieder op hun eigen mijn. Hun advies was: nooit meer toestanden als die van voor de oorlog, weg met de leiders in de mijnindustrie die zich on sociaal en onnationaal gedragen hebben; verenigt U daarom in één krachtige organisatie! Hoezeer de massa van de mijnwerkers achter hun eisen voor een grondige zuivering stond, bleek uit de grote bijval die Andreas Nijsten kreeg op de massavergadering van het personeel van de mijn Maurits op 21 september, in tegenstelling tot de woordvoerders van de RKMB en de ANMB, F.S. Dohmen en W. Rappange. Daags daarna overlegden de ondergrondse mijnwerkers Geurts, Hamers, Kretzers en Nijsten op de Maurits over de te volgen koers. In dezelfde tijd moet op de mijn Emma H.J. Meddeler zich hebben opgeworpen als vertegenwoordiger van het personeel, want op zaterdagmiddag 23 september verschenen Nijsten en hij op een bijeenkomst van de directie van de Staatsmijnen met 'vertrouwensmannen van de werklieden'. Zij keerden zich bij deze gelegenheid fel tegen de aanwezigheid van beroepsvakbondsbestuurders, die zij representatief achtten voor de mijnarbeiders. Op 25 september noemden Meddeler en C. van Bree in brieven aan de Staatsmijnendirectie in totaal elf arbeiders, die volgens hen moesten worden opgenomen in de Commissie van Bijstand (een soort personeelsraad) van hun mijnzetel. De directie benoemde hiervan vijf personen, te weten B.L.S. Beverwijk en H.J. Meddeler op de mijn Emma, H. Groesz en C. van Bree op de cokesfabriek Emma, en J.G. Gijzen op de mijn Wilhelmina.⁸ Op de mijn Emma kreeg de 'eenheidsrichting', met twee gelijkgezinde beampten, zelfs een volledig overwicht in de Commissie van Bijstand.

Een sterke stimulans tot de oprichting van een eenheidsorganisatie van mijnwerkers ging uit van de conferentie van de 'Waarheid'-groepen in Zuid-Limburg, die op 24 september in het oude ANMB-gebouw te Heerlen werd gehouden met ruim 150 deelnemers.⁹ Wim van Exter stelde in deze conferentie een oproep voor, waarin onder andere stond: 'Organiseert U in een

⁷ *Limburgsch Dagblad* van 3 oktober 1944, p. 1 (met een negatief naschrift van de redactie), en *Ons Orgaan*, het blad van de ABWM, van 4 augustus 1945, p. 4 (aanwezig bij het SHC).

⁸ Het centraal archief van DSM te Heerlen, Organen van overleg en bedrijfsrechtspraak 1940-1949 (voortaan afgekort als DSM-archief), map 35 en 36, bevat de voordrachten en benoemingen van de commissies van bijstand.

⁹ *De Waarheid*. Editie voor Zuid-Limburg van 7 oktober 1944, p. 1-2 (aanwezig bij W. van Exter te Eemnes en bij J. Jacobs te Geleen), geeft een verslag van deze conferentie.

algemene bond, verhindert dat de oude verdeeldheid der vakbeweging, die reeds zoveel nadelen bracht, weer terugkeert'. De aanwezigen verenigden zich hiermee, zoals ook met de slotleuze: 'Eén arbeiderspartij'.

Op zaterdag 30 september verzamelden zich zeker honderd aanhangers van de eenheidsbeweging onder de arbeiders van de verschillende mijnen in de oostelijke mijnstreek te Treebeek. Daar besloten zij officieel een eenheidsbond op te richten onder de naam Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf (ABWM). Er werd een voorlopig hoofdbestuur gevormd, dat bestond uit voorzitter Wim van Exter, secretaris Lei Kretzers, penningmeester B. Beverwijk, en de leden Nijsten, Gijzen en Groeneboer. Als centraal adres van de nieuwe organisatie werd de woning van Beverwijk gekozen, Treebeekplein 56 te Treebeek. Op 2 oktober deelde Van Exter de oprichting van de ABWM, 'welke zich ten doel stelt de belangen van de in het mijnbedrijf werkzame arbeiders te behartigen', aan de directie van de Staatsmijnen mee. Van Exter liet bovendien weten graag met de directie over moeilijkheden in het bedrijf te overleggen.¹⁰

4. *De ontwikkeling van de mijnwerkersbonden in oktober*

Wim van Exter, die zo'n grote rol had gespeeld bij de voorbereiding en bij de oprichting van de ABWM, is maar een week lang voorzitter van de nieuwe bond geweest. Het schijnt dat met name secretaris Kretzers, oud-lid van de katholieke bond van typografen, erop heeft aangedrongen Van Exter te vervangen, sinds hij van diens communistische verleden afwist. Bovendien leek het ook anderen taktischer een katholiek aan het hoofd van een eenheidsbond in Limburg te stellen. Op zaterdag 7 oktober is Van Exter in Hoensbroek geprest zijn functie in de ABWM op te geven; tenslotte week hij voor de 35-jarige autochtone mijnwerker Wiel Hamers, tevens locoburgemeester van Munstergeleen.¹¹ Overigens bleef Van Exter als hoofdredacteur van 'De Waarheid. Editie voor Zuid-Limburg', legaal uitgegeven vanaf 7 oktober te Brunssum, het streven van de ABWM steunen, met artikelen zoals: 'Kan de eenheid onder de mijnwerkers slagen? Ja, het kan!' In verband met de voorzitterswisseling werd een nieuw voorlopig hoofdbestuur van de ABWM gevormd, bestaande uit de dagelijkse bestuurders W. Hamers, L. Kretzers en B. Beverwijk, en de leden N. Geurts, F.H.B. Janssen, J. Gijzen en A. Nijsten. De bestuurswisseling betekende een versterking van het 'Maurits-element' in de ABWM-leiding, want alleen

¹⁰ Map 6 van het DSM-archief bevat deze brief.

¹¹ Het voorgaande is opgemaakt uit de herinneringen van W. van Exter op 4 februari 1974 en van W. Hamers op 6 maart 1974.

Gijzen (uit Spekholzerheide), Janssen en Beverwijk (beiden uit Treebeek) werkten niet op de mijn Maurits. Samenhangend met het meer dorpse karakter van de westelijke mijnstreek en gezien de geringe vakbondservaring van alle bestuurders, rees de vraag of de nieuwe leiding sterk de nadruk zou blijven leggen op de anti-kapitalistische grondslag, waarop de ABWM volgens Van Exter was opgericht.

In oktober begon de ABWM op lokale basis vergaderingen te houden en afdelingen op te richten. Alleen de Zuidlimburgse editie van 'De Waarheid' heeft hier enkele gegevens over gepubliceerd (de ABWM had tot 23 november nog geen eigen orgaan). In 'De Waarheid' van 25 oktober 1944 staat een verslagje van de eerste vergadering van de afdeling Hoensbroek, 'onder zeer grote belangstelling' op zondag 15 oktober gehouden onder leiding van F.H.B. Janssen; als spreker trad H. Husman op, die ook tot afdelingsvoorzitter werd gekozen. 'De Waarheid' van 28 oktober meldt dat op een vergadering van de afdeling Geleen op 22 oktober 'ruim 300 leden aanwezig' waren en dat nog 48 mijnwerkers tot de ABWM toetraden. In 'De Waarheid' van 11 november wordt gesteld, dat de afdeling Hoensbroek al bijna 1.000 leden telde. Hieruit en uit de vage mededeling dat de afdeling Stein 'aan de spits staat met momenteel 't hoogst aantal leden, namelijk van Staatsmijn Maurits',¹² valt op te maken dat de ABWM in de omgeving van de Staatsmijnen Maurits en Emma snel en voorspoedig wortel heeft geschoten.

De opkomst van de ABWM ging vooral ten koste van de ANMB, in mindere mate van de PCMB en de RKMB. De NVV-mijnwerkersbond maakte intern een zware crisis door, in verband met de vervanging van de dagelijkse bestuursleden Van de Bilt en N. Kramer door W. Rappange en P. van Haren,¹³ en schrompelde ineen tot 1/6 van zijn vooroorlogse sterkte. De nieuwe RKMB-voorzitter Dohmen schreef begin oktober, naar analogie van het in de oorlog voorbereide rapport 'De Katholieke Arbeidersbeweging in nieuwe banen', de circulaire 'De Katholieke Mijnwerkersbond in nieuwe banen'.¹⁴ Daarin sprak hij zich uit voor 'radicale hervormingen in het bedrijfsleven en de vrije organisatie'. In de praktijk betekende dit een tweeledig streven: zowel naar verwezenlijking van een publiekrechtelijke

¹² *Ons Orgaan* van 23 november 1944, p. 4; dit was het eerste nummer van het ABWM-blad, dat voortaan eens per twee weken verscheen.

¹³ De nieuwe secretaris P. van Haren werd in het ANMB-hoofdbestuur meermalen gekritiseerd wegens zijn lidmaatschap van de 'foute' Nederlandse Socialistische Werkge-meenschap in de oorlog. Hij stelde tenslotte op 8 april 1945 zijn functie ter beschikking, maar bleef aan als hoofdbestuurslid.

¹⁴ Het in noot 3 genoemde boek, p. 275-276, bevat de tekst van de circulaire.

bedrijfsorganisatie als naar een federatieve samenwerking met de vooroorlogse vakorganisaties van mijnwerkers en -beambten. De nieuwe koers van de RKMB, die spoedig met de ANMB en de PCMB de Federatie van Mijnwerkersbonden oprichtte, maakte aanvankelijk weinig indruk op de ongeorganiseerde mijnwerkers. Daarbij kwam dat ook binnen de RKMB, met name door de districtspropagandisten, werd gepleit voor de wenselijkheid van een eenheidsbond van mijnwerkers 'zonder principiële differentiatie', zoals secretaris P. Kaanen met zorg constateerde.¹⁵ Vlak na de bevrijding was het getij ongunstig voor de vooroorlogse vakorganisaties; de roep om eenheid in hun kring verstomde niet door de vorming van de Federatie van Mijnwerkersbonden.

5. De ontwikkeling van de ABWM in november-januari

In de laatste maanden van 1944 groeide de ABWM zeer sterk. De nieuwe bond, die de drie vooroorlogse mijnwerkersbonden wilde vervangen, sloeg zo bij de mijnwerkers aan, dat zijn bestuur – ook omdat het nog niet de beschikking had over een bondsbureau met toebehoren – de toevloed van leden onmogelijk kon bijhouden. Secretaris Kretzers schreef eind november over 'de duizenden die reeds toetraden tot deze organisatie', maar een nadere bepaling van het aantal leden ontbreekt. Naar schatting bedroeg het ledental van de ABWM bijna twee maanden na de oprichting al ongeveer 5.000. Penningmeester Beverwijk schatte het op 3 januari 1945 op omstreeks 8.000, maar dit getal is geflatteerd.¹⁶ In werkelijkheid zal het aantal contribuerende leden toen tussen de 7.000 en 7.500 hebben gelegen.

Met deze nieuwe macht moest men in de mijnstreek wel rekening houden, zeker ook omdat juist de aanhangers van de eenheidsbond aandrongen op een grondige zuivering.¹⁷ De ingenieurs van de Staatsmijnen F. van Kempen en A. Bergstein, de nieuwe bedrijfsleider van de mijn Maurits, gaven hoofdaalmoezenier K. Roncken een gunstige indruk van de ABWM-leiding.¹⁸ Die indruk werd bevestigd in het eerste gesprek dat Roncken op 2 november had met een delegatie van de nieuwe bond, bestaande uit de

¹⁵ *De Mijnwerker*, het blad van de RKMB, van 11 november 1944, p. 3 (aanwezig bij het SHC).

¹⁶ *Ons Orgaan* van 8 februari 1945, p. 2, verwachtte toen pas de inschrijving van het 8000ste ABWM-lid.

¹⁷ Zoals in het geval van inspecteur E.J. Gerards, dat is besproken in *De Waarheid/Zuid-Limburg* van 2 november 1944, p. 1, en in *Moed en Vertrouwen* van 4 november 1944, p. 1 (aanwezig bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam).

¹⁸ Dit blijkt uit het dagboek van K.W.A.H. Roncken (in archief 641 van het SHC), waaraan ook de volgende citaten zijn ontleend.

katholieken Hamers, Geurts en Kretzers. De delegatie van de eenheidsbond vroeg aan Roncken als geestelijk adviseur van de RKMB tenslotte twee dingen: a. 'Zoo mogelijk een oplossing met den R.K. Mijnwerkersbond – in alle geval beëindiging van de bestrijding'; b. 'of hun katholieke leden mogen toetreden tot de standsorganisatie'. Uit deze verzoeken blijkt duidelijk dat de ABWM-top toenadering tot de RKMB zocht en een fusie niet uitsloot. De RKMB hield voorlopig echter vast aan de federatieve samenwerking met de ANMB en de PCMB; daarvoor nu voelde de ABWM helemaal niet op grond van zijn uitgangspunt als eenheidsbond.

Dat de vertegenwoordigers van het oude (zowel directies als vakorganisaties) niet meer om de nieuwe bond heen konden, bleek uit de reacties onder de mijnwerkers op het tot stand komen eind oktober 1944 van het Voorlopig Orgaan van Samenwerking, een overlegorgaan tussen de mijndirecties en de vooroorlogse beambten- en mijnwerkersbonden. Op 3 november kreeg Roncken eerst bezoek van de ingenieurs A. Bergstein en F. Wijffels, die hem kwamen mededelen dat 'bij het personeel dat niet aangesloten is bij de federatie, groote ontstemming bestaat over het orgaan van samenwerking; ze beschouwen deze niet als *de* vertegenwoordigers van het personeel'. Daarna kwam de adjunct-directeur van de Staatsmijnen, J. Mous, nog klagen over de moeilijkheden die vooral de niet-georganiseerde beambten maakten; tenslotte vond Mous het maar beter 'de eerste officieele bijeenkomst van het Orgaan van Samenwerking even uit te stellen tot de quaestie over de organisaties is opgelost'. Niet in het minst dus ten gevolge van de grote ontevredenheid over de totstandkoming van het Voorlopig Orgaan van Samenwerking (VOS), pleegde de directie van de Staatsmijnen op maandag 6 november overleg met een vertegenwoordiging van de ABWM, bestaande uit de dagelijkse bestuursleden Hamers, Kertzers en Beverwijk, en het hoofdbestuurlid F.H.B. Janssen. Het resultaat van deze bespreking was, dat de Staatsmijndirectie de nieuwe bond erkende en zich bereid verklaarde hem tot het VOS toe te laten.¹⁹ Omdat de particuliere mijndirecties dit standpunt volgden, werd ook de ABWM uitgenodigd voor de eerste vergadering van het VPS op dinsdag 14 november. Op die bijeenkomst verschenen namens de eenheidsbond Hamers en Beverwijk, wat de vertegenwoordigers van de andere vakorganisaties een te grote afvaardiging vonden. Het geharrewar daarover nam niet weg, dat de ABWM als eerste – en naar later zou blijken, ook als enige – eenheidsbond door de werkgevers erkend was.

¹⁹ *Limburgsch Dagblad* van 7 november 1944, p. 2, en *De Waarheid*/Zuid-Limburg van 11 november 1944, p. 2 (met instemming van de redactie). Map 73 van het DSM-archief bevat korte verslagen van de vergaderingen van het VOS.

Intussen liet het dagelijks bestuur van de ABWM een circulaire het licht zien, getiteld 'Wat is het doel van onze organisatie?'.²⁰ Het eerste punt van dit beginselprogramma luidde: 'Alle doelstellingen en maatregelen door de bond na te streven of te nemen, zullen berusten op christelijke grondslag'. Hiermee lonkte de ABWM-leiding duidelijk naar de RKMB en zette zich af tegen de 'Waarheid'-groepen in de mijnstreek. Vervolgens werd als doel van de ABWM aangegeven: 'Bestrijding van alle niet-sociale en liberaal kapitalistische toestanden en machtsinvloeden in het mijnbedrijf'. Op grond van dit punt was de nieuwe bond ook onder andere tegen het vooroorlogse akkoordstelsel (dus niet tegen alle vormen van akkoord), en stelde hij zich later officieel op het standpunt van de nationalisatie der mijnen. De uit de doelstelling afgeleide eisen van de ABWM klonken enerzijds nogal vaag-idealistisch: directe invoering van de bedrijfsgemeenschap waarin door alle werkers menselijk economisch en sociaal moet worden samengewerkt, en een zodanige behandeling van iedere werker door zijn superieuren dat zij als vrienden samenwerken en er geen sprake is van knecht en baas. Anderzijds waren zij op een sociaal zeer vooruitstrevende praktijk gericht: invoering van een standaardloonstelsel, verbetering van alle pensioenen, doorbetaling van alle feestdagen en afschaffing van het verplicht verlof, afschaffing van het premiestelsel door omzetting in loon, invoering van de 40-urige werkweek in de toekomst, en invoering van een wekelijkse rustdag voor de continu-arbeiders. Tenslotte stelde de ABWM-leiding eenvoudigweg dat de vorming van een gecentraliseerd bestuur en de bundeling van alle werkers in het mijnbedrijf in één organisatie noodzakelijk was, om in de lijn van het beginselprogramma, 'gezonde sociaal economische toestanden voor allen te verwezenlijken en in stand te houden'.

Met dit programma, dat de mijnwerkers als muziek in de oren moet hebben geklonken, maakte de ABWM flink propaganda, zowel bij de mijnen als op plaatselijke vergaderingen. Van de districts militaire commissaris, majoor C. Nicolas, kreeg de ABWM toestemming om vergaderingen van op zijn hoogst 50 personen te houden, mits die onder auspiciën van voorzitter Hamers stonden, en mits Hamers, Kretzers, F.H.B. Janssen, Beverwijk of Geurts er het woord voerden. Op deze vergaderingen – over de frequentie ervan bestaan helaas onvoldoende gegevens – werd meestal een (voorlopig) plaatselijk bestuur gekozen, dat de propaganda voor de nieuwe bond verder ter hand nam. Op een districtsvergadering op 31 december in Hoensbroek

²⁰ In map 6 van het DSM-archief bevindt zich een exemplaar van de circulaire, die is weergegeven in het gestencilde werk van J.H. de Wever, *Tien jaren ABWM*, Heerlen 1954, p. 6-7.

gehouden, stelde Kretzers de vraag aan de orde, wanneer verkiezingen voor een hoofdbestuur moesten worden gehouden. Men besloot unaniem deze uit te stellen tot na de bevrijding, 'gezien 't werken van 't H.B.'.²¹

Ondanks de verklaring dat de ANMB zich op christelijke grondslag had gesteld, kregen zijn aanhangers veel verdachtmakingen te verduren van katholieke zijde, niet in het minst van overrijverige parochiegeestelijken die de eenheidsbond als min of meer communistisch beschouwden. De beter ingelichte leiding van de Katholieke Arbeidersbeweging (KAB) in Heerlen stelde zich veel voorzichtiger op. De aalmoezeniers Roncken, L. Feiter en M. Poels, de paters Jac. Jacobs en A. Gerats, en Jan Maenen waren het er op 4 november over eens 'dat in alle geval degenen die lid worden van de eenheidsbeweging, niet mogen worden geweerd uit onze standsorganisatie'. Tenslotte verklaarde ook het dagelijks bestuur van de RKMB zich akkoord met de mogelijkheid dat ABWM-leden tot de KAB toetraden.

In de tweede helft van november stelde pater Jacobs, die de situatie in Frankrijk kende door zijn verblijf tijdens de oorlog, een instructie voor geestelijken en katholieke propagandisten op, waarin hij het niet wenselijk noemde 'de leden van den Algemeenen Bond van Werkers in het Mijnbedrijf het recht te ontzeggen dat zij lid kunnen worden van de Standsorganisatie [...]. Men zal dan echter als voorwaarde van aanneming van hen een uitdrukkelijke schriftelijke verklaring vragen dat zij bereid zijn zich aan een eventuele latere beslissing van Z.E. onzen bisschop te onderwerpen'.²² In zijn instructie ontried Jacobs het ten stelligste 'vanaf den preekstoel tegen den Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf te spreken', en hij riep de geestelijken op de discussie met de eenheidsorganisatie alleen met zakelijke argumenten te voeren. Op dit schrijven beriep ABWM-voorzitter Hamers zich in een ingezonden stuk in het Limburgsch Dagblad van 9 december 1944; daarin sprak hij de hoop uit 'dat bestrijding op confessionele gronden tot het verleden zal behooren'.

6. *De aanvankelijke houding van de RKMB en de ANMB tegenover de ABWM*

De sinds de bevrijding binnen de RKMB gevoerde strijd tussen de voorstanders van katholieke en van eenheidsvakorganisaties werd in het midden van november beslecht op een wijze die in feite een overwinning voor de meer behoudend gezinden betekende. Aan de beslissing lag ten grondslag de

²¹ *Ons Orgaan* van 11 januari 1945, p. 4.

²² Map 9 van het archief J.H. Ensink (archief 594 van het SHC) bevat deze instructie; zie ook Jacobs' brochure, *Onze houding inzake vakorganisatie*, Heerlen 1944.

formule die hoofdaalmoezenier op 10 november opstelde: 'Contact met den Bond van Werkers – tot een bespreking om zoo goed mogelijke samenwerking en zoo groot mogelijke eenheid van alle bedrijfsgenoten onder oogen te zien. Alle katholieke arbeiders en beambten worden aangespoord lid te worden van hun katholieke organisatie, om langs die weg hun streven naar eenheid te verwezenlijken en later aan een beslissing van het episcopaat te onderwerpen'. Dit standpunt is op een vergadering van RKMB-kaderleden aanvaard, waarbij formele bezwaren opgeworpen werden tegen opnemng van de ABWM in de Federatie van mijnwerkersbonden.

Op maandag 13 november hield de RKMB een hoofdbestuursvergadering,²³ die officieel zou beslissen over de ten opzichte van de ABWM in te nemen houding. Frans Dohmen, die de noodzaak van zakelijke motieven benadrukte, verdedigde er het standpunt van het dagelijks bestuur: 'De vierde bond, die wij erkennen en met wie de Federatie overleg wil plegen en eventueel in de Federatie betrekken, zal binnen niet al te langen tijd kleur moeten bekennen'. De RKMB-leiding wenste vast te houden aan de federatieve vorm van samenwerking met de ANMB en de PCMB, waarin de katholieke bond sterk domineerde, en zij wilde tegenover de ABWM enige reserve in acht nemen, 'daar wij nog niet weten wat zij willen'. Roncken verklaarde nu de overtuiging te zijn toegedaan, dat het het beste was 'onze Confessionele vakbond niet op te doeken, doch dat wij ons bereid verklaren contact te krijgen met de nieuwe mijnwerkersvakbond, en een zo goed mogelijke samenwerking te betrachten van alle bedrijfsgenoten. Meer eenheid in actie moet er komen, want daar gaat het juist om'.

Het standpunt van Dohmen en Roncken viel bij 'meerdere leden' van het hoofdbestuur in slechte aarde: zij bepleitten een nauwere band met de ABWM en de vorming van een echte eenheidsorganisatie. Zij zagen de noodzaak van een katholieke vakorganisatie niet in, getuige hun opvatting 'als alle werkers in een groten bond zijn, kan in de standsorganisatie voor opvoeding en vorming zorg gedragen worden'. Na een lange discussie ging men tenslotte tot stemming over; het RKMB-hoofdbestuur besloot toen, met 6 tegen 3 stemmen, het standpunt van het dagelijks bestuur over te nemen en voorlopig door te gaan als katholieke organisatie, in het perspectief van een openhartige samenwerking met de andere vakbonden van mijnwerkers. Daarbij bleef de RKMB uitgaan van de federatieve samenwerkingsvorm; de ABWM werd te verstaan gegeven dat 'eerlijk overleg met de nieuwe bond ook mogelijk moet zijn met en eventueel in de federatie'.

²³ De notulen van de vergaderingen van het RKMB-hoofdbestuur, waarop deze alinea is gebaseerd, berusten nog bij de FNV-centrale te Heerlen.

Deze standpuntbepaling had een duidelijk stimulerende uitwerking op de ledenwerving van de RKMB. De propagandisten konden met meer kans op succes bij de mijnwerkers aankloppen na Dohmens verklaring dat 'het Hoofdbestuur wel degelijk bereid [was] om te komen tot één algehele organisatie', mits de algemene vergadering daartoe na de bevrijding van heel Nederland zou besluiten.²⁴ Eind november kon de RKMB bogen op 1.500 nieuwe leden (tegenover 370 een maand eerder): in december kwamen daar nog 1.000 bij. Zij het omwille van het behoud van bij de bond verworven rechten op uitkeringen dan wel op grond van 'het gezagsargument van het oude bisschoppelijke voorschrift',²⁵ vele oud-leden sloten zich weer bij de katholieke bond aan. Met naar eigen opgave 9.041 leden bij de jaarwisseling was de RKMB opnieuw de grootste mijnwerkersbond. Zijn voorzitter Dohmen won, ook als voornaamste woordvoerder van de werknemers in het Voorlopig Orgaan van Samenwerking, voortdurend aan prestige. In januari 1945 voelde hij zich sterk genoeg om de ABWM-vertegenwoordigers in het VOS af te schilderen als 'mensen die niet tot een grote landelijke denkrichting behoren en zich als dissidenten in dit orgaan op de voorgrond willen schuiven'. De RKMB had toen, naar zou blijken voor goed, het initiatief van de ABWM overgenomen.

Binnen de ANMB bestond een duidelijk verschil in benadering van de ABWM tussen de oudgediende Rappange en het nieuwe hoofdbestuurslid J.J. Kramer (een broer van oud-secretaris N. Kramer). Voorzitter Rappange reageerde op 19 november afhoudend op het voorstel van Kramer om een gesprek met vertegenwoordigers van de eenheidsbond te beleggen; hij wilde richtlijnen van het landelijke NVV afwachten. Een week later bleek Rappange toch te hebben gesproken met twee bestuursleden van de ABWM, die aandrongen op aansluiting van de kleine ANMB bij hun bond. Het ANMB-hoofdbestuur nam toen het standpunt in 'dat er wel contact moet bestaan tussen beide organisaties, doch van aansluiting onzerzijds kan geen sprake zijn, omdat wij ons daardoor zouden afscheiden van het NVV. Anderzijds zal de eenheidsbond zich niet bij de ANMB aansluiten, omdat op de ANMB nog altijd het kerkelijk verbod berust, aldus de voorzitter van de eenheidsbond, de heer Hamers'. Hiermee is de patstelling aangegeven, die voorlopig niet kon worden doorbroken. Overleg tussen Kramer en

²⁴ *Limburgsch Dagblad* van 14 november 1944, p. 1.

²⁵ P. Kaanen nam dit voorschrift dd. 14 augustus 1940 volledig op in *De Mijnwerker* van 11 november 1944, p. 3. De bisschoppen van Den Bosch en van Breda (Roermond was nog niet bevrijd) spraken de verplichting voor katholieken om lid te worden van katholieke sociale en culturele organisaties in hun Kerstboodschap opnieuw uit.

ABWM-penningmeester Beverwijk leidde nog tot een bespreking van de dagelijkse bestuursleden van beide algemene bonden op 15 januari in Treebeek, maar het hoofdbestuur van de ANMB trok daaruit slechts de conclusie 'dat een tweede bespreking met de Bond van Werkers in 't Mijndbedrijf alleen tijdverspilling is'.²⁶

7. De verwijdering tussen de RKMB en de ABWM in januari-juni

De eerste helft van 1945 liet een gezonde groei van de ABWM zien: telde de 'bond van Hamers' bij het begin van dat jaar nog tussen de 7.000 en 7.500 leden, in de eerste helft van februari werd al het 8.000ste lid ingeschreven en op 14 mei het 10.000ste lid. In de loop van februari kreeg de ABWM ook eindelijk de beschikking over een, zij het schamel, bureau in het centrum van Heerlen. Bovendien verzekerde de bond zich van de juridische bijstand van de Heerlense NVV-adviseur Mr L. Vooys, die voortaan wekelijks spreekuur hield voor leden van de ABWM. Na de bevrijding van heel Nederland steeg het ABWM-ledental volgens een opgave van secretaris Kretzers nog tot ruim 11.000 eind juni. Daarmee had de eenheidsbond echter zijn piek bereikt: in de tweede helft van het jaar zette een daling in, tot 10.012 leden bij de jaarwisseling 1945/1946.

Het ledental van de RKMB maakte een nog sterkere groei door: van 9.041 leden op 1 januari 1945, tot 15.600 leden precies een jaar later. Opvallend is dat bijna de helft van deze groei in het eerste kwartaal van 1945 werd geboekt: op 1 april 1945 bedroeg het aantal leden al 12.279. Hiervoor was natuurlijk allereerst de propaganda verantwoordelijk, die de RKMB-kaderleden op en rond de, hoofdzakelijk op zondagen gehouden, afdelingsvergaderingen maakten. Een tweede belangrijke factor vormde de verkondiging van de katholieke sociale leer aan de hand van de encycliek *Quadragesimo Anno*, speciaal in het kader van de parochiële sociale weken, die alom in de Zuidlimburgse kerken werden gehouden, na de start in Schaesberg op 23 december 1944.²⁷ Dat de RKMB nu de wind mee had, valt ook af te lezen uit de bijzonder sterke stijging van het percentage van de RKMB-leden op het totale aantal mijnwerkers, namelijk van 25,4% op 1 januari 1945 tot 45,1% op 1 januari 1946.

Zakelijk gezien bestond er in het eerste kwartaal van 1945 weinig menings-

²⁶ Deze alinea is gebaseerd op de notulen van de hoofdbestuursvergaderingen, die zich bevinden in het ANMB-archief (archief 584 van het SHC). Ook paragraaf 8 is grotendeels hierop gebaseerd.

²⁷ *Herstel en Vernieuwing*, het blad van de KAB-Limburg, van 25 augustus 1945, p. 2, geeft een overzicht van de 77 sociale weken, waaraan gemiddeld 292 personen deelnamen.

verschil tussen de RKMB en de ABWM: beide bonden stelden zich achter het beleid van majoor Nicolas als voorzitter van de opvolger van het VOS, de Adviescommissie voor het Militair Gezag (Adco), niet alleen inzake loonsverhoging en verbetering van de pensioenen, maar ook wat het invoeren van groepsaccorden betrof. RKMB-voorzitter Dohmen concludeerde begin maart in zijn hoofdbestuur: 'De Adco, in de nood der omstandigheden geboren, functionneert goed en bereikte reeds betekenende verbeteringen'. Tegelijkertijd schreef ABWM-voorzitter Hamers:²⁸ 'Dit [het gelukkig ingrijpen van het Militair Gezag' en de plannen van minister Wijffels van Sociale Zaken] belooft schitterende perspectieven voor de toekomst. We kunnen den loop van de dingen vol vertrouwen tegemoet zien in het besef, dat er voor ons werkers, al het mogelijke zal gedaan worden, wat in deze moeilijke tijden maar enigszins mogelijk is'. Volgens Hamers bestond er tussen de diverse hoofdbesturen geregeld contact en was er eind februari op een aantal punten 'volledige overeenstemming' bereikt. De ABWM verklaarde zich ook evenzeer tegen een staking medio maart op de mijn Laura als de RKMB per traditie deed; Hamers drukte alle leden op het hart 'dat een wilde staking in deze moeilijke tijden absoluut vermeden moet worden'.²⁹

Uit deze grote eensgezindheid valt te concluderen, dat de ABWM-leiding bereid bleek tot veel concessies aan de RKMB om naar buiten toe samen te kunnen optreden. De eenheidsbond liet in feite wel het initiatief over aan de katholieke bond. Dohmen speelde bijvoorbeeld de hoofdrol bij de bemiddeling tussen het Militair Gezag en de stakers van de mijn Laura op 19 maart. Nog meer tekent het de toestand, dat Dohmen in de Adco-vergaderingen meestal het woord voerde om de visie van de werknemers naar voren te brengen, terwijl Hamers en Beverwijk weinig op de voorgrond traden. Mede door de snelle groei van zijn ledental ging de RKMB zich steeds sterker voelen. In het begin van februari stelde Dohmen duidelijk: 'Vooralsnog zijn wij overtuigd dat de huidige [federatieve] vorm van samenwerking de echte Nederlandse vorm is'.³⁰ Een maand later verklaarde hij veelbetekend in zijn hoofdbestuur: 'De nieuwe bond mogen wij niet onderschatten, doch [wij] hoeven *niet meer* [cursivering van mij] bevreesd voor hen te zijn'. Uit deze houding kwam het ook voort dat de aanhangers van de ABWM in het RKMB-orgaan als 'eenheidsbrekers' werden bestempeld, tegenover de 'bouwers' van de federatief samenwerkende vakbonden.

²⁸ *Ons Orgaan* van 8 maart 1945, p. 1.

²⁹ *Ons Orgaan* van 5 april 1945, p. 1.

³⁰ *De Mijnwerker* van 4 februari 1945, p. 1.

Een duidelijk conflict tussen de twee grote mijnwerkersbonden trad op 25 april aan de dag, toen de ABWM de oproep deed tot een 24-uurs-staking als pressiemiddel voor een betere pensioenregeling. De Federatie van mijnwerkersbonden antwoordde onmiddellijk met een tegenoproep om 'onder elke omstandigheid' aan het werk te blijven. Ondanks het feit dat Hamers het (zwak gefundeerde) stakingsparool een dag later alweer introk, blijkt hieruit de radicalere inslag van de ABWM, die eerder tot harde acties was geneigd dan de RKMB. Deze episode betekende nog niet direct een breuk tussen de RKMB- en de ABWM-leiding. Dohmen verdedigde Hamers zelfs tegenover de eigen leden en hij benadrukte dat er tussen beide organisaties 'slechts verschil van mening kan bestaan' over '*de manier waarop* de problemen tot oplossing moeten worden gebracht' [cursivering van Dohmen].³¹ Tegelijkertijd haalde Dohmen echter uit tegen 'elementen die uit propagandistische overwegingen voor een bepaalde richting op het ogenblik alle aangelegenheden aangrijpen om U aan te sporen het werk neer te leggen [...] en door het verwekken van alle mogelijke onrust de opbouw van een gezonde bedrijfsorganisatie in ons mijnbedrijf [trachten] te torpederen'. Dohmen wilde zo de verdeeldheid bevorderen die binnen de ABWM bestond tussen een richting die samenwerking tussen kapitaal, leiding en arbeid noodzakelijk vond, en een richting die in beginsel uitging van de tegenstelling kapitaal-arbeid. De eerste groep bestond voornamelijk uit katholieken die, voor 1940 lid van de RKMB of ongeorganiseerd gebleven, zich na de bevrijding bij de eenheidsbond hadden aangesloten; de tweede groep, die kleiner in aantal was en werd gesteund door 'De Waarheid', bestond merendeels uit communisten en oud-ANMB-leden. In dit verband speculeerde Dohmen ook op het ontstaan van een tweespalt in het ABWM-bestuur tussen de gematigde katholiek Hamers en de sociaal-democraat Beverwijk, maar tevergeefs, want Hamers behield onbedreigd de leiding van de ABWM.

Het verschil in benadering van de pensioenkwesie heeft de afstand tussen de RKMB en de ABWM sterk vergroot. De katholieke bond toonde zich tevreden met de toezeggingen voor een nieuwe pensioenregeling, die minister Wijffels op 30 mei in Breda deed.³² De eenheidsbond echter, niet gehinderd door veel ervaring in de ingewikkelde materie van de mijnwerkerspensioenen, bleef een zeer actieve politiek voeren, zowel tegenover de terughoudende regering, als tegenover de andere mijnwerkersbonden, culminerend in de eis van vervroegd ouderdomspensioen voor 50-jarige mijn-

³¹ *De Mijnwerker* van 12 mei 1945, p. 1.

³² Zie p. 248-249 van het in noot 3 genoemde boek.

werkers na 30 dienstjaren. Toen de ABWM midden juni in een vlugschrift (ten onrechte) stelde dat dit pensioen al was bereikt, verzichte de stemming tussen de eenheidsbond en de katholieke bond nog meer.

8. *De mislukte fusiebesprekingen tussen de ABWM en de ANBM*

Op 25 maart vergaderde het hoofdbestuur van de ANMB in aanwezigheid van de voorzitter van het NVV in bevrijd gebied, C. van Lienden. Deze had gehoord dat bij de ABWM 'een splitsing op komst' was en wilde daarop inspelen. Rappange legde hem uit dat eerdere besprekingen waren afgestuit op de eis van de ABWM 'dat wij ons los moeten maken van het NVV voordat er van fusie sprake kan zijn'. Kramer stelde vast dat een deel van de ABWM-leden niet ongunstig tegenover het NVV stond, maar dat een grote meerderheid van aansluiting bij het NVV niets wilde weten. 'Moeten wij wel zo star blijven inzake aansluiting bij [het] NVV?' vroeg hij zich af. Van Lienden drong er tenslotte op aan een bespreking met de ABWM uit te lokken. Het ANMB-hoofdbestuur overwoog deze suggestie in de volgende vergadering, maar nam toen nog geen besluit over 'een eventuele fusie met de eenheidsbond', omdat het het resultaat van nader overleg tussen Rappange en Van Lienden in Eindhoven wilde afwachten.

Het is niet duidelijk hoe de toenadering tussen de beide bonden is verlopen, maar op 24 mei verschenen de ABWM-vertegenwoordigers Kretzers en Gijzen op het ANMB-kantoor om 'verdere besprekingen omtrent fusie' te voeren. Een dag later maakten zij de afspraak dat zij de besprekingen zouden voortzetten met een delegatie van het ANMB-hoofdbestuur, bestaande uit J.J. Kramer en H. van den Berg. Op 2 juni kwam de zogenaamde fusiecommissie bijeen, onder leiding van NVV-bestuurder Van Lienden.³³ ABWM-secretaris Kretzers beaamde de noodzaak van aansluiting bij een vakcentrale, maar noemde drie bezwaren tegen het NVV: het verbod van de bisschoppen op het lidmaatschap daarvan ('Voor ons als Katholieken ligt hier het grootste bezwaar'), zijn verbondenheid met de sociaal-democratie en zijn streven naar federatieve samenwerking met de katholieke en protestants-christelijke vakbonden. Het eerste bezwaar viel niet uit de weg te ruimen door de fusiecommissie, al verwachtte Van Lienden geen herhaling van het bisschoppelijke verbod. Het tweede bezwaar ondervond Van Lienden met de verklaring 'dat van politieke verbindingen geen sprake is of meer

³³ Notulen van deze bijeenkomst bevinden zich, aangeduid als stuk A 1:26, in het ANMB-archief (bij het SHC). Zie voor de positie van Van Lienden: J.L.G. van Oudheusden en J.A.M. Verboom, *Herstel- en Vernieuwingsbeweging in het bevrijde zuiden*, Tilburg 1977, p. 184-186.

zal zijn', maar aan het derde bezwaar wilde hij niet tegemoet komen: 'we mogen niet het odium op ons laden, dat door onze schuld de samenwerking wordt verbroken'. Nadat de fusiecommissie overeenstemming had bereikt over de grondslag van een gefuseerde vakorganisatie (streven naar sociale rechtvaardigheid 'met waardering voor ieders godsdienstige en politieke overtuiging'), stelde Van Lienden een rapport op, dat aan de beide hoofdbesturen ter goedkeuring zou worden voorgelegd.

In juni bleek dat het ABWM-hoofdbestuur geen fusie wilde met de ANMB. Het hield, op voorstel van Kretzers, vast aan de christelijke grondslag die het in zijn beginselprogramma had geformuleerd, en zocht liever contact met de initiatiefnemers van een landelijke centrale van eenheidsvakbonden dan met het NVV. Leden die op het laatste aandrongen, kregen ten antwoord dat de eenheidsbond zich niet kon aansluiten bij het NVV, 'omdat 't Bisschoppelijk verbod nog niet officieel opgeheven is'.³⁴ Het ANMB-hoofdbestuur, van het begin af aan minder enthousiast voor fusiebesprekingen dan de NVV-leiding, zette geen stap meer in de richting van de ABWM en concentreerde zich, met financiële steun van het NVV, op de eigen ledenwerving. De kans op een fusie van beide bonden was in feite al verkeken, toen de ABWM-leden in juli een definitief hoofdbestuur kozen. Dat hoofdbestuur van dertien personen (onder wie twee mijnbeambten) koos een dagelijks bestuur, bestaande uit voorzitter Hamers, secretaris Kretzers en penningmeester W.J. Krewinkel. De vervanging van Beverwijk door de laatste, voor 1940 bestuurslid van de vooral in Kerkrade actieve Neutrale Mijnwerkersbond, lijkt symptomatisch voor de verminderde invloed van sociaal-democraten binnen de ABWM.

9. *De bestrijding van de ABWM van katholieke zijde*

Behalve het geschil over de pensioenregeling heeft de schaalvergroting na de bevrijding van heel Nederland een zeer belangrijke rol gespeeld bij het ontstaan van een onoverbrugbare kloof tussen de RKMB en de ABWM. De RKMB kreeg in mei 1945 weer contact met de nationale leiding van het Rooms-Katholiek Werkliedenverbond (RKWV), die, zeker in vergelijking met het RKWV in bevrijd gebied, krachtig optrad tegen het eenheidsstreven op het terrein van de vakbeweging. Landelijk voorzitter A.C. de Bruijn bezocht de mijnstreek op 28 mei en 17 juni, en hij stak daarbij niet onder stoelen of banken dat, naar het oordeel van het RKWV-bestuur, 'het lidmaatschap van een neutrale éénheidsvakbond [lees: ABWM, W.Kl.] niet

³⁴ *Ons Orgaan* van 22 september 1945, p. 1, in het verslag van een ABWM-congres dat op 9 september in Hoensbroek gehouden werd.

verenigbaar is met het lidmaatschap der Katholieke Arbeidersstandsorganisatie'.³⁵ In overeenstemming hiermee bracht het bestuur van de KAB-Limburg de RKMB in een brief van 12 juni op de hoogte van zijn voornemen, leden van de ABWM uit te sluiten van het KAB-lidmaatschap; de RKMB-leiding was hiermee zeer ingenomen. Zo kwam het dat, met ingang van 15 juli 1945, het lidmaatschap van de ABWM – en van andere eenheidsbonden – onverenigbaar werd verklaard met het lidmaatschap van de KAB-Limburg. ABWM-voorzitter Hamers betreurde dit besluit ten zeerste,³⁶ maar hij kon er niets tegen beginnen. Katholieke mijnwerkers moesten voortaan kiezen tussen het lidmaatschap van de ABWM óf van de RKMB en de KAB samen.

Vanaf midden juni werd vanuit het katholieke kamp een intensieve campagne ingezet tegen de ABWM, allereerst door de RKMB. Voorzitter Dohmen sprak op een vergadering weer denigrerend over de ABWM als 'vierde organisatie' en liet weten: 'Wij hebben geen anderen nodig, temeer waar wij als katholieken radicaler kunnen zijn dan welke communist ook'.³⁷ Secretaris Kaanen wees in het bondsblad herhaaldelijk op 'de gevaren van de Eenheidsvakbeweging'; daarbij legde hij er de nadruk op, dat bij de eenheidsbonden in de Zaanstreek de dienst werd uitgemaakt door vroegere communisten en syndicalisten. Propagandist W. Mulders betichtte Hamers van 'gevaarlijk spel', omdat de ABWM contact zocht met de initiatiefnemers van een landelijke Eenheidsvakcentrale (EVC).³⁸

Het blad van de KAB-Limburg, *Herstel en Vernieuwing*, dat tot juli 1945 met geen woord over de ABWM had gerept, begon nu de ABWM systematisch het stempel communistisch op te drukken. De redactie deinsde er niet voor terug verdachtmakingen te lanceren, zoals na een afkeurende bespreking van de Rotterdamse havenstaking: 'Wie van de inhoud van het Rotterdamse E.V.B.-manifest wil kennis nemen, kan dat vinden op een schutting schuin tegenover het kantoor van de Mijnwerkers-Eenheidsvakbeweging'.³⁹

³⁵ *Herstel en Vernieuwing* van 14 juli 1945, p. 1.

³⁶ *Ons Orgaan* van 21 juli 1945, p. 1, en *Herstel en Vernieuwing* van 28 juli 1945, p. 2.

³⁷ *Limburgsch Dagblad* van 16 juli 1945, p. 3.

³⁸ *De Mijnwerker* van 15 september 1945, p. 2.

F.H.B. Janssen onderhield het contact met de landelijke Eenheidsvakbeweging; hij was op persoonlijke titel van december 1945 tot februari 1947 lid van het hoofdbestuur van de EVC. Pas in oktober 1949 besloot de ABWM zich bij een vakverbond aan te sluiten, en wel bij de 'neutrale' Nederlandse Vakcentrale.

³⁹ *Herstel en Vernieuwing* van 25 augustus 1945, p. 1. Dit leidde tot weerwoorden van L. Kretzers en F.H.B. Janssen in *Ons Orgaan* van 8 september 1945, p. 1, en van 22 september 1945, p. 1/2.

De bestrijding van de eenheidsbond in 'Herstel en Vernieuwing' werd nog feller, nadat het ABWM-congres op 9 september had besloten 'voorlopige besprekingen te houden teneinde medewerking te verlenen aan 't stichten van een Landelijke Vakcentrale', wat in KAB-kring al min of meer werd opgevat als een feitelijke aansluiting bij de (communistische) EVC.

De Zuidlimburgse pers liet zich evenmin onbetuigd, nog afgezien van haar onverholen sympathie voor de RKMB: de directie van de Gazet van Limburg verklaarde de ABWM geen abonnement op dit provinciale dagblad te kunnen geven, en het te Beek verschijnende weekblad De Nieuwe Mijnstreek weigerde een advertentie van de ABWM op te nemen. Het was geen wonder dat Hamers 'de Vakbonden èn Standsorganisaties alsmede de burgerlijke pers die niets anders beoogen als het terugkeren naar het oude', in deze omstandigheden betitelde als 'de reactie'.⁴⁰ Met recht sprak Hamers enkele maanden later van een 'lastercampagne', en beklagde hij zich over de geestelijke terreur van met name zijn katholieke opposenten. Onomwonden stelde de ABWM-voorzitter daartegenover 'dat onze organisatie even weinig met het communisme te maken heeft, dan de bestrijdingsmethode met Christelijke beginselen'.⁴¹

Ondanks deze omstandigheden streefde de ABWM nog steeds naar één organisatie voor alle werkers in het mijnbedrijf. 'Wanneer de arbeiders één Algemene organisatie willen, en dit staat onomstotelijk vast, dat dit zo is, dan zijn wij bereid met de besturen van de andere vakorganisaties een geheel nieuw hoofdbestuur te vormen en aan de nieuwe organisatie een nieuwe vorm te geven', zo verklaarde Hamers in het bondsblad van 22 september 1945. Deze woorden waren echter tegen dovemansoren gesproken, want de bestuurders van de drie oude mijnwerkersbonden hadden het te druk met het weer innemen van hun plaats in hun eigen vakcentrales. Tevergeefs ook herinnerden Hamers en Kretzers Dohmen aan zijn belofte van november 1944, dat hij de algemene vergadering van de RKMB zou laten beslissen over een mogelijke samenwerking met de ABWM. Dohmen paste zich soepel aan de gewijzigde omstandigheden aan. In zijn openingsrede op de eerste naoorlogse algemene vergadering van de RKMB⁴² (op 26 november 1945) benadrukte hij dat de eenheidsbond was opgericht 'onder leiding van een uitgesproken communist'; aan die leiding, zo stelde hij zeer tendentius, waren 'naderhand een paar katholieken toegevoegd'. Dohmen beweerde zelfs nadrukkelijk dat 'de toestand, die wij vroeger hebben veraf-

⁴⁰ *Ons Orgaan* van 4 augustus 1945, p. 3.

⁴¹ *Ons Orgaan* van 17 november 1945, p. 2.

⁴² Weergegeven in *De Mijnwerker* van 8 december 1945, p. 1-2.

schuwd met de onderlinge strijd tussen de vakorganisaties, niet opnieuw in het leven geroepen [is] door de oude vakorganisaties, maar door de nieuwe vierde bond'. In zo'n atmosfeer was de mogelijkheid van samenwerking tussen de RKMB en de ABWM natuurlijk volledig van de baan. Een eensgezind optreden van de twee grote vakbonden was daarmee illusoir geworden.

De verhouding tussen de RKMB en de ABWM bereikte in 1946 een absoluut dieptepunt: het hoofdbestuur van de katholieke bond besloot toen officieel af te zien van besprekingen met vertegenwoordigers van de eenheidsbond. Vooral door het gestadig teruglopen van het ledental van de ABWM ging de RKMB het veld van de vakorganisaties van arbeiders in het mijnbedrijf steeds meer beheersen: van de mijnwerkers die in 1950 waren georganiseerd – overigens nog slechts 36,2% van het totale aantal – was ruim 65% lid van de RKMB.

10. *Het falen van de eenheidsbond*

Een verklaring voor het feit dat het oorspronkelijke streven van de ABWM ('alle werkers, zowel arbeiders als beambten, in één krachtige organisatie te vereenigen') na een hoopgevende start in het najaar van 1944 is mislukt, valt in de eerste plaats te vinden in het van katholieke en sociaal-democratische zijde met moeite tot stand gebrachte herstel van de verzuiling op vakbondsgebied. Oude banden bleken, bijvoorbeeld bij de ANMB-leiding, sterker te zijn dan het vage eenheidsideaal. Veel katholieke mijnwerkers die zich aanvankelijk voelden aangetrokken tot de ABWM, maakten in de loop van 1945, mede onder invloed van de geestelijkheid en de pers, een keuze voor de RKMB. De mijnstreek was na de Tweede Wereldoorlog nog niet rijp voor een echte doorbraak op vakbondsgebied, al bleef de ABWM, als enige eenheidsbond die een overlegpositie wist te bereiken, voorlopig een vrij belangrijke rol spelen in het mijnbedrijf.

Een tweede oorzaak voor het mislukken van het eenheidsstreven in de mijnstreek ligt in de inconsistentie die in de opzet en in het beleid van de ABWM school. Enerzijds was de ABWM een algemene organisatie, anderzijds baseerde hij zich op christelijke beginselen. De leiding van de eenheidsbond trad soms fel, maar meestal gematigd op, en zij wist geen goed evenwicht te vinden tussen acties tegen en overleg met de werkgevers. Dit werd bevorderd door het ontbreken van een, zowel theoretisch als praktisch (bijvoorbeeld op administratief gebied), geschoold bondskader.

Het uiteindelijke falen neemt niet weg, dat de ABWM veel succes had in de specifieke omstandigheden van het bevrijde Zuiden. De eenheidsbond appelleerde aan de roep om een eensgezinde belangenbehartiging van de

mijnwerkers en wist in korte tijd duizenden leden te trekken, in hoofdzaak katholieken die een autonome vakorganisatie wensten, zonder geestelijke adviseurs zoals de RKMB had. In dat opzicht was de ABWM uitgesproken progressief; anderzijds was hij, evenzeer als de RKMB, sterk regionaal georiënteerd. Dat verklaart ook zijn respect voor het verbod op het lidmaatschap van het NVV en de EVC dat de bisschoppen in maart 1946 uitspraken. Daardoor bleef de ABWM een geïsoleerde vakbond, die na 1945 voortdurend aan invloed zou verliezen.